

„AZ ANYAG SZABJA MEG A FORMÁT”

Beszélgetés Jókai Annával az irodalom szerepéről, a kifejezési formákról, az értelmiség közéleti szerepvállalásáról és a jövőről

– Néhány éve azt nyilatkozta, hogy azok, akik olvasnának, nemigen engedhetik meg maguknak egy-egy új könyv megvásárlását az egyre inkább emelkedő árak miatt. Az elmúlt időszakban változott a helyzet?

– Szerencsére nekem nincs olyan gondom, hogy a könyveim ne jutnának el az olvasókhoz. Azonban az is tény, hogy a kevésbé tehetősebbeknek nagyobb áldozatot kell hozniuk ahhoz, hogy megvegyenek egy új könyvet – esetleg a vasárnapi ebédre – mondanak le miatta –, mint a vagyonosabbaknak. Ez utóbbi csoportnak azonban általában nincs igénye az irodalomra. Furcsa ellentmondás ez, de ennek ellenére azt tapasztalom, hogy az elmúlt években több áldozatot hoznak az emberek azért, hogy megvegyenek egy új kiadványt. Ha az olvasóközönségről leválasztjuk a sznobok elég keskeny rétegét, akkor azt láthatjuk, hogy a ponyvát és a bestsellereket olvasók száma csökkent. Nem azért, mert más irodalomhoz fordultak, hanem azért, mert még igénytelenebbek lettek: megelégszenek a Big Brother-féle televíziós kínálattal. A ponyva korábban hiányt pótol, de ezt a pozíciót egyre inkább betöltik a televíziók egyre igénytelenebbé váló műsorai. Másfelől az is igaz, hogy egyre több ember keres olyan olvasmányt, amely holnap is érdekli. Tartalmas művek után kutatnak, olyanok után, amelyek megérintik a lelküket. Aki rendszeresen olvas, mankónak használja az irodalmat: segíti a mindennapi életben. A könyvek által jobban megismerhetik a világot, beavatáson mennek át az olvasók. A *Ne féljetelek* című könyvem – amely 1998 óta tizenkét kiadást ért meg – a halálról szól, az élet utolsó szakaszát mutatja be, illetve azt, hogy ezt a szakaszt hogyan lehet értelmessé tenni. A rendszerváltásakor az irodalom nagyon sok olvasót veszített, mindent elvitt a politika. Most kezdem úgy érezni, hogy az embereknek kezd elégük lenni a politikából, és éhesek arra, hogy egy magasabb szférából szólítsák meg őket, amit aztán esetleg a politikában is tudnak hasznosítani. Persze mindezt csak én érzem így, s biztos hogy más író máshogyan látja a jelenlegi helyzetet. Megélhetési bűnözés, megélhetési politikus – szokták mondogatni egyre gyakrabban. Ugyanígy megélhetési ol-

vasók is vannak – ez persze pozitív jelző –, akiknek ahhoz, hogy életben maradjanak, könyvekre van szükségük.

– *Mindezek tükrében hogyan értékeli a kortárs magyar irodalom helyzetét?*

– Egyértelmű válasz nem lehet adni erre, hiszen máshogyan látja ezt a kezdő író, a bestseller író, másképpen az, aki megelégszik azzal, hogy csupán egy sznob réteggel ismertetik meg a nevét. Ha nem írószemmel próbálnám megítélni a helyzetet, hanem olvasó- vagy tanár-szemmel – ugyanis hosszú ideig magam is oktattam –, akkor azt kellene mondanom, hogy nagyon kevés az olyan könyv, amelyért az emberek nem sajnálják a pénzt. Az állandó változások időszakát éljük, s így nehéz megállapítani azt, hogy milyen a kortárs magyar irodalom helyzete. Valaminek óhatatlanul ki kell halnia az irodalomból, pontosabban a prózából. A jövőben nem lesz helye az előre gyártott elemekből megírt regénynek, az olyannak, amelynek a huszadik oldalán már tudja az olvasó, hogy mi lesz a végkifejlet. A meglepetések nélküli, bár fordulatokban gazdag, szokványos szókinccsel rendelkező prózai műveket neveztem el panel-realista alkotásoknak. Ezekre műló igény van csak, hiszen az élet mindenben túltesz. Ennek ellenhatásaként, jogos tiltakozásul jött létre a posztmodern, amivel viszont az a baj, hogy nem igazi ellensúlya ennek az irodalomnak. Meglepődhet az olvasó a mondatfűzéseken, a nyelvi leleményeken, de amikor az ember leteszi a könyvet, akkor üresség marad a nyomában, semmit nem visz magával. Úgy tűnik, két véglet között kellene megtalálni azt a kifejezési formát, amely a jövő olvasójának is adhat valamit, illetve amiből a jövő irodalma kifejlődhet.

– *Ön szerint mi lehet ez a kifejezési forma?*

– Az a prózai út, amit én jární szeretnék, egy folyamatos formaujírtási törekvés, de nem a forma határozza meg a tartalmat, hanem fordítva. A gondolatban hiszek, amely megteremteni a magának megfelelő kifejezési formát. Nevezzük ezt spirituális realizmusnak. A prózának a földön kell járnia, az írónak ismernie kell az anyagi valóságot. A működés itt van, de az ítélet és az indíték odaát, egy magasabb szférában. E két szint találkozásából lehet létrehozni az olyan prózát, amely egy bizonyos életminőséget teremt meg az olvasóban. S ennek az életminőségnek köszönhetően, miközben az ember éli a mindennapi életét, kialakulhat egy felsőbb szintű kontrollja, amely megvilágítja az eseményeket. Ezt szeretném én kidolgozni. Ez a spiritualitás nem ismeretlen a magyar prózában: Hamvas Béla, Várkonyi Nándor

– akinek az életművét most kezdjük felfedezni –, valamint Kodolányi mítoszregényei is ezt az utat járták. Voltak előzmények, ezeket sokkal komolyabban kellene venni, s ezekre az alapokra építeni és kidolgozni egy új formarendszert. Arra törekszem, hogy minden regényem más formai köntösben jelenjen meg. A *Szegény Sudár Annát*, mivel Erdélyben játszódik, s az erdélyi lelkület szinte kiált a naplószerűségért, napló formájában írtam. A nyelvvezete is egészen más, mint a *Ne féljetek* című köteté, amely jellegzetes pesti környezetben játszódik. A fővárosi szleng is benne van a regényben, mert az anyag ezt követeli meg. Az anyag szabja meg a formát.

– *A Széphalom Könyvműhely vállalkozott életműve kiadására. Hol tart jelenleg a munka?*

– A kiadást tíz évvel ezelőtt kezdték el, s eddig tizenegy kötetemet jelentettek meg. Jövőre kerülhet a boltokba az utolsó könyvem az életművet kiadó sorozatban. Egy-egy kötetben több prózai mű is szerepel.

– *Az utóbbi időben mintha egyre több közéleti szerepet is vállalna az alkotás mellett ...*

– Mindig is vigyáztam arra – és erre mostanában is ügyelek –, hogy a mindennapi nyílt politikába ne avatkozzam bele, és abban direkt módon ne vegyek részt. De olyan esetben, ahol igyekeznek eltaposni valamit, és egyértelmű, hogy a megszólalás nem öns érdekéből történik, akkor a véleménynyilvánítás lelkiismereti kötelesség. Azonban akkor is olyan módon kell kifejeznie az embernek a gondolatait, hogy az a szöveg egzakt legyen. Ha valami érték veszélybe kerül, akkor az értelmiségnek is kötelessége felszólalni, de a maga szintjén.

– *A Nemzeti Kegyeleti Bizottság elnöke is. Ott most milyen feladatokat lát el?*

– Ez egy társadalmi tisztség, s a bizottság tagjai az elvi szempontokat határozzák meg. A legfontosabb feladatunk, hogy létrehozzunk egy virtuális nemzeti sírkertet az ország minden területén, s a későbbiekben a határon túl is. Befejeztük a Kerepesi úti temető felmérését: eldöntöttük, hogy mit kellene ott védetté nyilvánítani. A Farkasréti temetőben is jártunk már, s sorra vesszük a többi temetőt is. Továbbá helyreállítottuk Bethlen István síremlékét, rendbe tettük Antall József sírját, táblát állítottunk a holocaust áldozatainak és a világháború hősi halottjainak. Az emberi szempontokat tartjuk szem előtt: aki elhagyta ezt a világot, azt megilleti a kegyelet. A dicsőség már nem jár mindenkinek, hiszen nem lehet mindenki a nemzet nagyjá. E két

dolog kettéválasztása nagyon nehéz feladat, és óriási tapintatot igényel. Hároméves működésünk alatt mindeddig csak dicsérrettel illeték a munkánkat, s politikai támadások sem érték a bizottság működését. Igazságosnak kell lennünk, s érvekkel alátámasztani a döntéseinket, csupán ennyi a titok.

– *Visszatérve az irodalomhoz: milyen tervei vannak a közeljövőben?*

– Egyre kevesebbet írok, de ezt így tartom helyesnek. Van író, aki sikerein felbuzdulva egyre többet és többet akar írni, s megőrül attól, ha nem tud publikálni. Ez csak arra vezet, hogy a művei felhígnak. Amit még tudok, azt megcsinálom, de nem szeretném lejjebb rakni a mércét. A *Ne féljetelek* után azért nem írok több regényt, mert úgy érzem, hogy regényben már megfogalmaztam azt, amit tudok. De emiatt nem vagyok kétségbeesve: esszéken, meditációkon dolgozom. Emellett jelenleg egy novelláskötet vár befejezésre. Az egyes történetek a távoli jövőben játszódnak, de mégsem tudományos-fantasztikus mű lesz ez. Nem a mozgójárda, a levegőben száguldó taxik, hanem az emberiség sorsa érdekel. Mi lesz akkor, ha az ember elindul, illetve továbbmegy ezen a sötét úton, amelyre sajnos rátért, és mi történik akkor, ha a világosságot választja? Úgy érzem, még nincs elveszve semmi, de a választásnak hamarosan el kell jönnie. Az emberek mintha kezdenének két csoportra, a jó és rossz oldalon állók csoportjára oszlani. A világban egyre jobban tapintható a gonosz erők jelenléte, ugyanakkor a világosság felé vezető út is egyértelműbb, egyszerűbb. Ezt kellene az irodalomban is követni. A könyvem szellemi előkép arról az emberről, akivé válhatunk, de úgy, hogy a mai olvasó ráérezzen, hogy mostani tulajdonságaiból egykor mi lesz. Az egyik novella a *Bűntanyák* címet viseli, s valamikor három-ezerben játszódik. Egy internetes honlap ad hírt egy „bűntanyáról”, ahol családnak álcázott közösséget találtak. A *Ki-kicsoda* egy tizedik abortuszára készülő lányról szól, aki belehal az utolsó műtétbe. A másvilágon megkérdik tőle, hogy ki is ő, amire azt válaszolja, hogy valójában sorozatgyilkos. Vigyázok arra, hogy ezekben a novellákban ne csak az elképzelt világ jelenjen meg, hanem mindegyik történet utaljon valahogyan a mára is. Az előbb említett novellának is megvan az alapja: az emberek nem akarnak kööttségeket vállalni, a nők nem akarnak szülni. Ezek tulajdonképpen nem is novellák. Megfoghatatlan műfajú szellemi közlések, amelyek a líra és az epika határán mozognak.

NEDBÁL MIKLÓS